

11. Управление - это наука и искусство / А. Файоль, Г. Эмерсон, Ф. Тейлор, Г. Форд. - М. : Республика, 1992. - 253 с.
12. Бутирська Т. О. Державне будівництво: стан, суперечності, перспективи розвитку в Україні : монографія / Т. О. Бутирська. - К. : Вид-во НАДУ, 2007. - 484 с.
13. Валевський О. Л. Державна політика в Україні: методологія аналізу, стратегія, механізми впровадження / О. Л. Валевський. - К. : НІСД, 2001. - 244 с.
14. Гонюкова Л. Політичні партії як інститут державної політики та управління: теоретико-методологічний аналіз : монографія / Лілія Гонюкова. - К. : НАДУ, 2009. - 392 с.
15. Токовенко В. В. Політичне керівництво і державне управління: проблеми взаємовідносин та оптимізація взаємодії : монографія / В. В. Токовенко. - К. : Вид-во УАДУ, 2001. - 256 с.

Вадим Трюхан,

Посол з особливих доручень

Міністерства закордонних справ України

**Інституційне забезпечення
адаптації законодавства України до надбання спільноти
в рамках виконання майбутньої Угоди
про асоціацію Україна - ЄС**

Досліджуються стан інституційного забезпечення адаптації законодавства України до надбання Спільноти (acquis communautaire) в рамках виконання майбутньої Угоди про асоціацію Україна - ЄС та ймовірні шляхи оптимізації існуючої моделі.

Ключові слова: Угода про асоціацію, європейська інтеграція, надбання Спільноти (acquis communautaire), адаптація законодавства, Загальнодержавна програма адаптації законодавства, Європейський Союз.

The research is focused on institutional frameworks of the adaptation of Ukrainian legislation to *acquis communautaire* in the framework of the future Ukraine - EU Association Agreement and possible ways of optimization of a current model.

Key words: Association Agreement, European integration, *acquis communautaire*, adaptation of legislation, State Program of adaptation of legislation, European Union.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. З 1 березня 1998 р. - моменту набуття чинності Угодою про партнерство та співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами і їхніми державами-членами (далі -

УПС) - в Україні вперше виникли договірно-правові зобов'язання перед Європейським Союзом щодо адаптації свого законодавства до надбання Спільноти (*acquis communautaire*). У п. 1 ст. 51 УПС визначено, що "Україна вживе заходів для забезпечення того, щоб її законодавство поступово було приведене у відповідність із законодавством Співтовариством" [1]. П. 2 цієї статті УПС перелічено 16 пріоритетних сфер, в яких "матиме місце" "приблизна адекватність законів".

Організація процесу адаптації законодавства України до надбання Спільноти ЄС (далі - адаптація) протягом усіх 13 років виконання УПС постійно зазнавала змін. Причому ці зміни стосуватися як колегіальних органів, покликаних ухвалювати стратегічні рішення з питань адаптації, так і на рівні органів виконавчої влади, які мали забезпечувати імплементацію цих рішень.

У рамках виконання зобов'язань України відповідно до УПС та на виконання завдань першого етапу адаптації законодавства відповідно до Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства ЄС, схваленої Законом України № 1629 від 16 березня 2004 р. [2], (далі - Програма адаптації) Міністерством юстиції України (далі - Мін'юст) проведено 35 порівняльно-правових досліджень відповідності законодавства України надбанню Спільноти, які охопили всі сфери адаптації, визначені в УПС. Крім того, здійснено переклад близько 70 із понад 100 тис. сторінок надбання Спільноти українською мовою, у 2009-2010 рр. започатковано роботу зі здійснення аналізу наслідків впровадження в законодавство України актів надбання Спільноти, запроваджено обов'язкову експертизу проектів законів та підзаконних нормативно-правових актів, які готуються Урядом на відповідність надбанню Спільноти (хоча масив законопроектів, які готуються народними депутатами, зокрема до другого читання, до цього часу не підпадає під таку експертизу через відсутність відповідної норми у Регламенті Верховної Ради України*).

Водночас показники виконання запланованих заходів у сфері адаптації залишаються вкрай низькими. Наприклад, протягом 2005-2010 рр. відповідно до щорічних планів виконано 125 із передбачених 318 заходів. З них планом заходів на 2010 р. передбачено 92 заходи, з яких виконано 31, що становить близько 33%**.

Водночас Україна має активно готуватися до укладення Угоди про асоціацію Україна - ЄС (далі - УА), яка має замінити УПС. Якщо за УПС Україна добровільно і *de facto* на власний розсуд здійснювала наближення свого законодавства у пріоритетних сферах до законодавства ЄС, то з укладенням

* У попередні роки Уряд неодноразово звертався до Верховної Ради України з пропозиціями внести відповідні зміни до Регламенту, проте вони залишилися неврахованими.

** З доповіді про стан виконання Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу за 2010 р., надісланої Урядом до Верховної Ради України у червні 2011 р.

УА у неї виникнуть жорсткі зобов'язання щодо транспозиції актів надбання Спільноти, вміщених у відповідні додатки УА, у своє законодавство в чітко визначені терміни, а також забезпечення їх належного впровадження. Обсяг надбання Спільноти, який міститься в додатках до УА (насамперед у розділі щодо ЗВТ) і мають бути інкорпоровані в законодавство України, стане безпрецедентним для неї. Він ще не відповідатиме тому обсягу, який зазвичай беруть на себе країни-кандидати на вступ до ЄС, проте наблизатиметься до нього. На думку українських експертів, УА за своїм змістом "не буде мати аналогів серед уже існуючих угод про асоціацію, укладених ЄС з іншими країнами" [3].

При збереженні нестійкості системи органів, відповідальних за координацію цього процесу та безпосереднє виконання відповідних завдань, Україна буде неспроможною забезпечувати виконання УА.

Незважаючи на неодноразово озвучені на найвищому рівні наміри щодо активізації європейської інтеграції, на практиці відбуваються малозрозумілі хаотичні процеси так званої "оптимізації" інституцій, відповідальних за реалізацію євроінтеграційного курсу, в тому числі у сфері адаптації законодавства. У результаті маємо або ліквідацію, або значне скорочення штату таких інституцій. Це призводить до того, що Україна залишається не готовою до виконання УА, втрачає інституційну пам'ять та напрацьовані ресурси у сфері європейської інтеграції.

Вищевикладене і є аргументом актуальності дослідження в рамках цієї статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Окремі теоретичні і практичні аспекти державного управління адаптацією національного законодавства до законодавства ЄС висвітлено в дослідженнях вітчизняних авторів Н.А.Гнидюк, І.А.Грицяка, Г.В.Друзенка, В.К.Забігайла, О.В.Зеркаль, Ю.М.Капіци, І.В.Кравчук, В.І.Муравйова, Р.А.Петрова, О.М.Рудіка, С.В.Шевчука та інших. Водночас безпосередньо питання інституційного забезпечення адаптації, зокрема в контексті підготовки України до виконання УА, залишається малодослідженим.

У науковому плані чи не єдину спробу опрацювати це питання здійснила І.В.Кравчук під час підготовки кандидатської дисертації на тему "Механізми державного управління процесом адаптації національного права до права ЄС: порівняльний аналіз" [4]. Водночас, з огляду на те, що на момент захисту роботи (2006 р.) у відносинах з ЄС ще не йшлося про укладення УА, питання підготовки інституцій, відповідальних за адаптацію, до виконання УА в ній не могло бути висвітленим повною мірою.

Крім того, протягом 2009-2010 рр. уряд Великої Британії профінансував проект під назвою "Проект консультаційної підтримки політики європейської інтеграції (EIPA)". Одним із результатів його діяльності стала підго-

товка аналітичного матеріалу "Організація адаптації законодавства у процесі європейської інтеграції. Звіт для Координаційного бюро європейської та євроатлантичної інтеграції Секретаріату Кабінету Міністрів України" [5]. У ньому Уряду України пропонувалося розглянути два шляхи удосконалення існуючої моделі інституційного забезпечення адаптації законодавства:

1. Призначення Координаційного бюро європейської та євроатлантичної інтеграції Секретаріату Кабінету Міністрів України (далі - КБЄСАІ) відповідальним за загальну систему планування, координації і моніторингу пріоритетів/діяльності з адаптації законодавства (включаючи тренінги). При цьому функції щодо підготовки експертизи проектів на відповідність надбанню Спільноти та здійснення перекладів залишаються за Мін'юстом (Державний департамент з питань адаптації законодавства).

2. Призначення КБЄСАІ відповідальним за всі аспекти адаптації. З огляду на необхідність проведення значних інституційних змін, пропонувалося ввести до складу КБЄСАІ згаданий Державний департамент.

Слід зазначити, що ці пропозиції не були взяті до уваги, а після зміни влади обидві ці інституції було ліквідовано. При цьому із 60 штатних одиниць КБЄСАІ його правонаступнику - Департаменту європейської інтеграції Секретаріату Кабінету Міністрів України - було залишено 13, а з 50, які мав Державний департамент з питань адаптації, - Управлінню європейської інтеграції в центральному апараті Мін'юсту, яке до того ж функціонує у складі рядового департаменту, - лише 15.

Загалом в експертному середовищі та Уряді України на даний момент відсутнє цілісне бачення шляхів побудови ефективної моделі інституційного забезпечення адаптації згідно з майбутньою УА.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Проблема неготовності України до забезпечення перенесення у своє законодавство в чітко визначені терміни значного масиву актів надбання Спільноти, вміщених у додатки до майбутньої УА, забезпечення ефективної координації цього процесу, належної виконавської спроможності, а також подальшого впровадження відповідних актів набуває все більшої актуальності з наближенням до завершення переговорів щодо УА. Ситуація ускладнюється тим, що в умовах так званої адміністративної реформи на даний момент не йдеться про кадрове чи інше посилення інституцій у сфері європейської інтеграції. Крім того, практично не функціонує Координаційна рада з питань адаптації законодавства на чолі з Прем'єр-міністром, яка не проводила засідання з березня 2010 р.

Разом з тим в Україні створено Комітет економічних реформ, який очолює Президент. Наразі анонсовано проведення 21-ї реформи в ключових сферах суспільного життя. Йдеться про адміністративну, пенсійну, земельну, житлову, трудову реформи, виборче законодавство, судочинство,

кримінальний процес, охорону здоров'я тощо. Натомість забезпечення відповідності законів та підзаконних актів надбанню Спільноти, які мають бути ухвалені з метою впровадження цих реформ, за умови ослаблення чи недієздатності інституцій у сфері європейської інтеграції, передусім відповідальних за адаптацію, видається малоімовірним.

Чи здійснюватимуться за таких обставин внутрішні реформи в Україні згідно з європейськими нормами і стандартами? Чи відповідатимуть вони існуючим у відносинах з ЄС (та тим, які будуть невдовзі прийняті згідно з УА) договірно-правовим зобов'язанням України? Як має бути організовано процес адаптації згідно з УА? Які інституції мають за це відповідати, з якими повноваженнями і за рахунок яких ресурсів? Усі ці запитання поки що чекають належних відповідей.

Формулювання мети або цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження в рамках даної статті є вивчення проблем інституційного забезпечення адаптації в контексті підготовки до виконання майбутньої Угоди про асоціацію Україна - ЄС з урахуванням попереднього вітчизняного досвіду та досвіду колишніх і нинішніх країн-кандидатів на вступ до ЄС.

Для досягнення мети доцільно виконати такі завдання: дослідити стан інституційного забезпечення адаптації в контексті підготовки до виконання майбутньої УА; зробити прогноз можливих моделей інституційного механізму, здатного забезпечити належне виконання міжнародно-правових зобов'язань у сфері адаптації, які Україна візьме на себе, уклавши УА.

Виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Одразу після набуття 1 березня 1998 р. чинності УПС в Україні було утворено Міжвідомчу координаційну раду з адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу на чолі з міністром юстиції, прийнято рішення про покладення на Мін'юст функцій з "координації діяльності міністерств, інших центральних органів виконавчої влади щодо забезпечення адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу" та створено Центр порівняльного права [6]. У наступному році Урядом було затверджено Концепцію адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу [7] та "з метою сприяння державним органам України у здійсненні системних заходів щодо вдосконалення нормотворчої діяльності ... з урахуванням основних положень законодавства Європейського Союзу" [8] при Мін'юсті створено Центр перекладів актів європейського права. З огляду на те, що компетенція двох центрів виявилася дотичною, у 2003 р. Урядом на їхній базі було утворено Центр європейського та порівняльного права [9]. Ця інституція, у свою чергу, теж проіснувала менше двох років і на її базі у складі Мін'юсту було утворено Державний департамент з питань адаптації законодавства, який "діє як урядовий орган державного управління" [10]. Незважаючи на кілька спроб

ліквідувати Державний департамент як занадто самостійний у своїй повсякденній діяльності проіснував він до останнього часу і був ліквідований під гаслом "оптимізації" із започаткуванням так званої адміністративної реформи. В результаті питаннями адаптації опікується рядовий підрозділ Мін'юсту, який має обмежені фінансові та кадрові ресурси для забезпечення ефективності цієї діяльності.

Аналогічна динаміка простежується і у функціонуванні колегіальних органів. Так, у 2000 р. було утворено Національну раду з питань адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу на чолі з Президентом України [11], діяльність якої невдовзі почала дублюватися створеною в 2002 р. Державною радою з питань європейської та євроатлантичної інтеграції, що також очолювалася главою держави, а також Координаційною радою з адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу на чолі з Прем'єр-міністром, утвореною в жовтні 2004 р. [12]. Обидва "президентські" органи було ліквідовано без пояснення причин у травні 2006 р. та листопаді 2005 р. відповідно. Таким чином, на даний момент *de jure* функціонує згадана Координаційна рада, яка до останнього часу регулярно проводила свої засідання, хоча й один раз на рік, а не два, як визначено Положенням про неї. Водночас, починаючи з березня 2010 р., після її останнього засідання, інформація про її діяльність відсутня. При цьому вперше з моменту її утворення ключові щорічні документи, які вона має схвалювати, - план заходів із виконання Програми адаптації на 2011 р. та доповідь про стан виконання Програми у 2010 р., - були затверджені з використанням процедури "шляхом опитування членів Координаційної ради".

Таким чином, координація адаптації в 2010-2011 рр. колегіальним органом на чолі з главою держави або Уряду фактично вже не здійснюється.

Водночас доцільно виокремити практичні проблемні питання в організації процесу адаптації. До них слід віднести слабку координацію або практично повну її відсутність, зокрема між:

- виробленням політичних рішень у сфері європейської інтеграції та практичними завданнями у сфері адаптації;
- адаптацією законодавства, його впровадженням і подальшим моніторингом виконання;
- Урядом і Верховною Радою України, зокрема її Комітетом з питань європейської інтеграції;
- міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади, задіяними в процесі адаптації;
- органами державної влади, задіяними в процесі адаптації та громадянським суспільством і міжнародними проектами.

Складно не погодитися з одним із висновків, зроблених експертами згаданого проекту ЕІРА, згідно з яким "координація гармонізації законо-

давства може відбуватися лише в центрі політики європейської інтеграції. Лише тут можливо забезпечити те, що програма гармонізації законодавства слугує двом своїм першочерговим цілям - загальному економічному розвитку України та виконанню зобов'язань України за міжнародними угодами".

Україна є далеко не першою країною, яка інтегрується до ЄС. При прийнятті рішення щодо моделі інституційного забезпечення адаптації доцільно врахувати досвід колишніх та нинішніх країн-кандидатів на вступ до ЄС. Візьмемо для прикладу Польщу, Македонію, Хорватію, Латвію та Словенію. Розподіл повноважень у сфері адаптації в цих країнах виглядав/виглядає таким чином:

	Польща	Македонія	Хорватія	Латвія	Словенія	Україна
Визначення пріоритетів	Управління Комітету європейської інтеграції	Секретаріат у європейських справах	Міністерство європейської інтеграції та закордонних справ	Бюро європейської інтеграції	Офіс Уряду у європейських справах	Міністерство юстиції
Планування	Профільні ЦОВВ	Профільні ЦОВВ	Профільні ЦОВВ	Профільні ЦОВВ	Профільні ЦОВВ	Мін'юст разом з профільними ЦОВВ
Загальна координація	Управління Комітету європейської інтеграції	Секретаріат у європейських справах	Міністерство європейської інтеграції та закордонних справ	Бюро європейської інтеграції	Офіс Уряду у європейських справах	Відсутня
Відповідальність за підготовку секторальних проєктів	Профільні ЦОВВ	Профільні ЦОВВ	Профільні ЦОВВ	Профільні ЦОВВ	Профільні ЦОВВ	Мін'юст разом з профільними ЦОВВ
Юридична експертиза	Управління Комітету європейської інтеграції	Секретаріат у європейських справах	Міністерство європейської інтеграції та закордонних справ	Бюро європейської інтеграції	Офіс Уряду у європейських справах	Мін'юст
Моніторинг	Управління Комітету європейської інтеграції	Секретаріат у європейських справах	Міністерство європейської інтеграції та закордонних справ	Бюро європейської інтеграції	Офіс Уряду у європейських справах	Мін'юст, але регулярно не здійснюється
Впровадження	Профільні ЦОВВ	Профільні ЦОВВ	Профільні ЦОВВ	Профільні ЦОВВ	Профільні ЦОВВ	Профільні ЦОВВ

Як видно з цієї таблиці, функції забезпечення адаптації на різних її стадіях розділені між профільними та координаційними органами. Проте скрізь такі координаційні органи існували. Натомість в Україні наразі незрозуміло, хто і за що відповідає. Так виглядає, що 15 низькооплачуваних державних службовців Мін'юсту мають робити практично все, - нереалістичне завдання від самого початку.

"Належне виконання зобов'язань України щодо адаптації відповідно до УА має стати запорукою відкриття ринків ЄС для України та симетрич-

ності функціонування зони вільної торгівлі. Це ставить перед Україною нові завдання з виконання в найближчій перспективі зобов'язань з адаптації законодавства".* Тому для виправлення ситуації необхідно ухвалити рішення щодо утворення інституцій, які здійснюватимуть координацію політики європейської інтеграції на політичному (стратегічному) рівні та опікуватимуться питаннями підготовки до виконання УА й забезпечення її імплементації після набуття чинності на виконавському (оперативному) рівні. Адаптація є одним із ключових елементів політики європейської інтеграції. Повноваження в цій сфері мають бути наданими таким органам.

На наш погляд, при прийнятті відповідних політичних рішень необхідно враховувати досвід колишніх та нинішніх країн-кандидатів на вступ до ЄС, а також взяти до уваги напрацьовану протягом 2008-2010 рр. практику в Україні. Крім того, важливо також відштовхуватися від тієї політичної системи, яка діє згідно з Конституцією України 1996 р.

Таким чином, доцільно виокремити 4 можливі моделі інституційного забезпечення адаптації, а саме:

Перша модель. *Децентралізована, нині існуюча.* За таким варіантом більшість завдань, пов'язаних із координацією, мають виконуватися Мін'юстом. Для того, щоб це міністерство ефективно здійснювало координуючі функції, необхідно відновити в його структурі урядовий орган державного управління, який би опікувався питаннями адаптації і мав для цього достатні фінансові, кадрові та інші ресурси.

Друга модель. *Жорстко централізована, або "президентська".* Роль центру вироблення рішень відіграє підрозділ з питань європейської інтеграції, утворений безпосередньо в Адміністрації Президента. Функції, які раніше мали Державний департамент з питань адаптації та КБЄСАІ, надаються відповідному підрозділу Адміністрації Президента.

Третя модель. *Централізована - урядова.* Нещодавній досвід функціонування КБЄСАІ засвідчив, що завдання щодо підвищення ефективності роботи у сфері адаптації доволі успішно можуть виконуватися підрозділом, створеним безпосередньо в апараті Уряду. Водночас у 2010 р. відбулися суттєві зміни конституційного устрою України. В умовах звуження повноважень Кабінету Міністрів для забезпечення ефективності такої моделі необхідно виконати принаймні дві ключові передумови: по-перше, отримати згоду (доручення, указ, розпорядження) Президента; а по-друге, визначити оптимальний обсяг повноважень такого органу Законом або Указом Президента, при цьому він має бути достатнім для виконання всього комплексу питань у сфері адаптації.

* З доповіді про стан виконання Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу за 2010 р., надісланій Урядом до Верховної Ради України в червні 2011 р.

Четверта модель. *Центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом.* За цією моделлю доцільно брати до уваги досвід забезпечення підготовки України до проведення чемпіонату з футболу ЄВРО-2012. Ураховуючи те, що навіть за президентсько-парламентської моделі влади Національне агентство з питань підготовки та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 р. з футболу та реалізації інфраструктурних проєктів [13] довело свою спроможність ефективно виконувати поставлені перед ним завдання, можна передбачити, що аналогічний варіант побудови інституційної моделі забезпечення європейської інтеграції, зокрема й адаптації згідно з УА, має право на життя. При цьому за умови спрямування Кабінетом Міністрів України через Першого віце-прем'єр-міністра діяльності подібного координаційного євроінтеграційного органу, відповідального в тому числі і за адаптацію, вірогідність позитивних результатів його діяльності виглядає найвищою порівняно з першими трьома моделями.

На наш погляд, перед обранням однієї зі згаданих моделей необхідно насамперед вирішити питання щодо створення колегіального органу на чолі з Президентом України, який розглядав би стратегічні питання відносин України з ЄС, зокрема й пріоритетні завдання адаптації, та ухвалював відповідні рішення. З огляду на це можна запропонувати такі варіанти дій:

1) утворення Державної ради з питань європейської інтеграції, як це пропонується Верховною Радою України [14], та надання їй повноважень у сфері адаптації;

2) визначення за Комітетом з економічних реформ компетенції щодо розгляду питань європейської інтеграції, в тому числі у сфері адаптації, та внесення відповідних змін до його Положення.

Як видається, обидва ці варіанти є прийнятними, проте другий виглядає на порядок ефективнішим, оскільки дасть змогу вирішити вже давно назріле питання поєднання в одному центрі як управління реформами, так і координацію політики європейської інтеграції.

Висновки. На підставі вищевикладеного можна зробити такі висновки:

1. Питання адаптації з наближенням укладення УА набуває першочергового значення. При цьому Україна значно запізнюється із запровадженням інституційного механізму, необхідного для ефективного виконання відповідних завдань.

2. Той факт, що більшість країн-кандидатів на вступ до ЄС стали державами-членами ЄС або наближаються до цього, свідчить про ефективність існуючих у них моделей інституційного забезпечення адаптації. Україні необхідно взяти за основу досвід країн, які є подібними до неї, пристосувати його до власних напрацювань і впровадити.

3. На наш погляд, четверта із вищезгаданих моделей є оптимальною для України, оскільки вона ґрунтується на вже апробованих прикладах

більшості колишніх та нинішніх країн - кандидатів на вступ до ЄС та успішному досвіді організації процесу підготовки до фінальної частини чемпіонату з футболу ЄВРО-2012.

У подальшому моделі інституційного забезпечення адаптації законодавства, окреслені в цій статті, стануть предметом детальних досліджень, зокрема в контексті визначення оптимального для України варіанта та часових рамок і організаційно-правових, фінансових та інших аспектів їхнього впровадження.

Список використаних джерел

1. "Україна - Європейський Союз : зібрання міжнар. договорів та інших док. (1991-2009)" / за заг. ред. С. Камишева. - К. : ЮСТІНІАН, 2010. - С. 48.
2. Закон України про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства ЄС. - Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1629-15>
3. "Транспозиция "acquis" Европейского Союза в правовые системы третьих стран" / Р. А. Петров. - К. : Изд-во "Истина", 2011. - С. 305.
4. *Кравчук І. В.* Механізми державного управління процесом адаптації національного права до права ЄС: порівняльний аналіз : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Кравчук Ірина Вікторівна ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. - К., 2006.
5. Організація адаптації законодавства у процесі європейської інтеграції : звіт для Координаційного бюро європейської та євроатлантичної інтеграції Секретаріату Кабінету Міністрів України, проект консультаційної підтримки європейської інтеграції (EIPA), діяльність проекту EIPA 1.7.3, липень 2009 р. - [Б. м., б. р.].
6. Про запровадження механізму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Постанова Кабінету Міністрів від 12 черв. 1998 р. № 852. - Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=852-98-%EF>
7. Про Концепцію адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Постанова Кабінету Міністрів України від 16 серп. 1999 р. № 1496. - Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1496-99-%EF>
8. Про затвердження Положення про Центр перекладів актів європейського права : Наказ Міністерства юстиції України від 2 листоп. 1999 р. № 70/5. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 11 листоп. 1999 р. за № 782/4075. - Режим доступу : http://www.uz.gov.ua/ci/ua/min_just/nakaz99_705.htm
9. Про утворення Центру європейського та порівняльного права : Постанова Кабінету Міністрів України від 15 трав. 2003 р. № 716. - Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=716-2003-%EF>

10. Про утворення Державного департаменту з питань адаптації законодавства : Постанова Кабінету Міністрів України від 24 груд. 2004 р. № 1742. - Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1742-2004-%EF>

11. Про Національну раду з питань адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Указ Президента від 30 серп. 2000 р. № 1033. - Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1033%2F2000>

12. Деякі питання адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Постанова Кабінету Міністрів України від 15 жовт. 2004 р. № 1365. - Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1365-2004-%EF>

13. Про заходи щодо удосконалення системи управління підготовкою та проведенням в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу : Постанова Кабінету Міністрів від 7 квіт. 2010 р. № 298. - Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=298-2010-%EF>

14. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: "Про стан і перспективи розвитку економічних відносин України з ЄС (зона вільної торгівлі) та Митним союзом" : Постанова Верховної Ради України від 19 трав. 2011 р. № 3400. - Режим доступу : <http://www.nau.kiev.ua/druk.php?name=367220-19052011-0.txt>